

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СІРНИКОВОГО
ВИРОБНИЦТВА НА ВОЛИНІ.
РІВНЕНСЬКА СІРНИКОВА ФАБРИКА**

Тетяна Самсонюк, Дмитро Маслов

Тетяна Самсонюк,

ГС “Центр цифрової історії” (Рівне)

Tetiana Samsoniuk,

NGO “Center for Digital History” (Rivne)

samsoniukt@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7973-4397>

Дмитро Маслов,

ГС “Центр цифрової історії” (Рівне)

Dmytro Maslov,

NGO “Center for Digital History” (Rivne)

dmm.revolverfactory@gmail.com

УДК 94:674(477.81)

DOI 10.15407/mics2026.01.135

Creative Commons – Attribution-ShareAlike
4.0 International – CC BY-SA 4.0

У статті здійснено комплексне дослідження історії розвитку сірникового виробництва на території Волині, з акцентом на діяльність Рівненської сірникової фабрики. Розглянуто етапи становлення галузі від кустарного до індустріального виробництва з урахуванням технологічних інновацій, зокрема впровадження безпечних (безфосфорних) сірників. Детально проаналізовано технологічний цикл виготовлення сірників: від підготовки деревини до нанесення запалювальної суміші та пакування готової продукції.

Особливу увагу приділено соціально-економічному впливу підприємства на місцеву громаду, зокрема створенню робочих місць для жінок і дітей у місті Рівне на початку XX століття. На основі архівних джерел, картографічних матеріалів та унікальних фотографій 1912 року, зроблених під час етнографічної експедиції С. Ан-ського, реконструйовано ймовірне місце розташування фабрики та особливості її функціонування.

Проаналізовано причини припинення діяльності підприємства у 1922 році, серед яких економічна нестабільність, впровадження державної сірникової монополії у Польщі та дискримінаційна політика щодо єврейських підприємців. Окремий розділ присвячено спробі відновлення сірникового виробництва на Рівненщині у 1998 році, коли було створено сучасну фабрику в місті Березне. Дослідження підкреслює значущість сірникової промисловості як чинника економічного та соціального розвитку регіону, а також сприяє збереженню історичної пам'яті про маловідомі сторінки місцевої індустріальної спадщини.

Ключові слова: сірникове виробництво, Волинь, Рівненська сірникова фабрика, безпечні сірники, соціально-економічний вплив, історична реконструкція.

ВСТУП

Поштовхом до розвитку виробництва сірників стало використання білого фосфору для видобування вогню — токсичної, нестабільної й легкозаймистої речовини. Але справжню революцію викликало винайдення так званих безпечних сірників. Вони були розроблені в 1840-х роках шведським хіміком Густавом Еріком Пашем. Його співвітчизник, Йохан Едвард Лундстрем, розвинув цю ідею та запатентував сірники, голівка яких не містила білого фосфору, натомість до ударної поверхні, об яку заапалювався сірник, був доданий неотруйний і сам по собі незаймистий компонент — аморфний (червоний) фосфор. Разом з молодшим братом, підприємцем і промисловцем Карлом Франсом Лундстромом, між 1844 і 1845 роками вони відкрили фабрику безпечних сірників у Єнчепінгу, Швеція¹.

І справа була не тільки у зміні технології, а й у тому, що, починаючи з 1868 року, завдяки зниженню вартості виробництва нескладний спосіб виготовлення став доступним для відтворення в майстернях та невеликих артілях². Завдяки технологічній простоті та низьким початковим витратам по всій Європі почали масово з'являтися невеликі фабрики, а кустарне виробництво безпечних сірників набуло значного розвитку.

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У Російській імперії, до якої в той час належала територія Волині, розвиток сірникової промисловості безпосередньо пов'язаний із розвитком власного виробництва червоного фосфору, яке розпочалося у 1871 році. З 1885 року поступове збільшення виробництва не тільки забезпечувало внутрішні потреби, а й дало змогу налагодити експорт (за 1892 рік було вироблено майже 50 тонн червоного фосфору)³.

Ще одним фактором, що сприяв розширенню сірникової промисловості, була легкодоступна сировина. Сірникові фабрики часто розташовувалися поблизу лісових масивів. Це було особливо вигідно для власників лісів, адже на виробництво йшов неякісний деревний матеріал, який через брак попиту залишався невикористаним, засмічував ліси й перешкоджав розвитку нової рослинності. Враховуючи всі ці фактори та порівняно низькі капіталовкладення, необхідні для започаткування бізнесу, виробництво сірників у сприятливих умовах ставало надзвичайно прибутковою справою.

1. “The Lundström Brothers — The safety match,” Tekniska museet, accessed November 5, 2025, <https://www.tekniskamuseet.se/en/learn-more/swedish-inventors/lundstrom-brothers-safety-match>.
2. “How Common Were Safety Matches in the 1850s–60s?” Historum: History Forums, accessed November 15, 2025, <https://historum.com/t/how-common-were-safety-matches-in-1850s-60s.171570/>.
3. И. Клопад, *Спичечное производство в современном его развитии* (Москва: Типо-Литография И. Е. Ермакова, 1896), 4.

ЗАСНУВАННЯ РІВНЕНСЬКОЇ СІРНИКОВОЇ ФАБРИКИ

Перше виробництво сірників на Волині було засноване у 1883 році в місті Пулини поблизу Житомира міщанином Янкелем Маргулісом⁴. Підприємство спеціалізувалося на виготовленні фосфорних та безфосфорних сірників, а загальна річна вартість продукції становила 9 тисяч рублів. На фабриці працювали 35 робітників⁵. З невідомих причин виробництво припинило свою діяльність до 1895 року.

У 1895 році Мойсей Гольдберг заснував сірникове виробництво в містечку Туники, яке нині є частиною міста Кременець Тернопільської області. Вже в 1896 році обсяг готової продукції складав 116 тисяч безфосфорних сірників на рік⁶. Практично одночасно з Гольдбергом міщанин Арон Маргуліс започаткував сірникове виробництво в Костополі. Протягом 1896 року підприємство виготовили 635 тисяч безфосфорних сірників⁷. До 1897 року на виробництві працювали 50 робітників, а також використовували парову машину⁸. З невідомих причин діяльність фабрики було припинено до 1899 року. Існує припущення, що обладнання демонтували та перевезли до Рівного. Після закриття виробництва в Костополі у 1899 році, сірникова фабрика в Кременці залишалася єдиним підприємством з виробництва сірників на Волині практично до 1905 року⁹.

У 1906 році (за іншими джерелами — у 1902-му¹⁰) в передмісті Біла міщанин Арон Маргуліс та купець Іцка Зуп заснували сірникову фабрику¹¹. З 1909 року вона отримала назву «Волинь». На підприємстві працювали 70 робітників, які виготовляли до мільйона сірників на рік. Фабрика активно розвивалася, і вже через рік обсяг виробництва подвоївся¹². У 1911 році штат зріс до 80 працівників¹³. У 1913 році підприємство перейменували на «Торговий дім нащадків Маргуліса та Зупа». З початком Першої світової війни у 1914 році виробництво дещо скоротилося, а кількість працівників зменшилася до 70 осіб.

4. Учасники проєктів Вікімедіа, «Пулини — Вікіпедія», Вікіпедія, 20 січня 2005, <https://uk.wikipedia.org/wiki/Pulyny>.
5. П. Орлов і С. Будагов, *Указатель фабрик и заводов Европейской России: Материалы для фабрично-заводской статистики*, складено по офіційним свіденням Департаменту Торговлі і Мануфактур, изд. 3-е., исправленное и значительно дополненное (Санкт-Петербург: Типография В. Киршбаума, 1894).
6. *Фабрично-заводская промышленность России. Перечень фабрик и заводов*, т. 63, VI (Санкт-Петербург: Типография И. А. Ефрона, 1897), 37.
7. А. Блау, ред., *Торгово-промышленная Россия: Справ. кн. для купцов и фабрикантов* (Санкт-Петербург: Типография А. С. Суворина, 1899), 7.
8. *Ibid.*, 17.
9. Орлов і Будагов, *Указатель фабрик и заводов*, 5; А. Погожев, ред., *Адресная книга фабрично-заводской и ремесленной промышленности всей России*, изд. 2-е (Санкт-Петербург: С. С. Кальмансон, 1907), 23.
10. *Фабрики и заводы всей России: Сведения о 31, 523 фабриках и заводах* (Киев: Кн-во т-ва Л. М. Фиш, 1913), 19.
11. Л. Езиоранский, *Фабрично-заводские предприятия Российской империи* (Санкт-Петербург: Издание Торгового Дома А. Срока и К°, Т-во «Справочник», Типография Н. П. Зандмана под фирмою В. Безобразов и К°, 1909), 5.
12. Список фабрик и заводов России 1910 г.: по официальным данным фабричного, податного и горного надзора, составлено редакцией «Торгово-промышленной газеты» и «Вестника финансов», 2-е изд., (Москва [и другие]: издано Торговым домом Л. и Э. Метуль, [1910]), 37.
13. *Фабрики и заводы всей России*, 421.

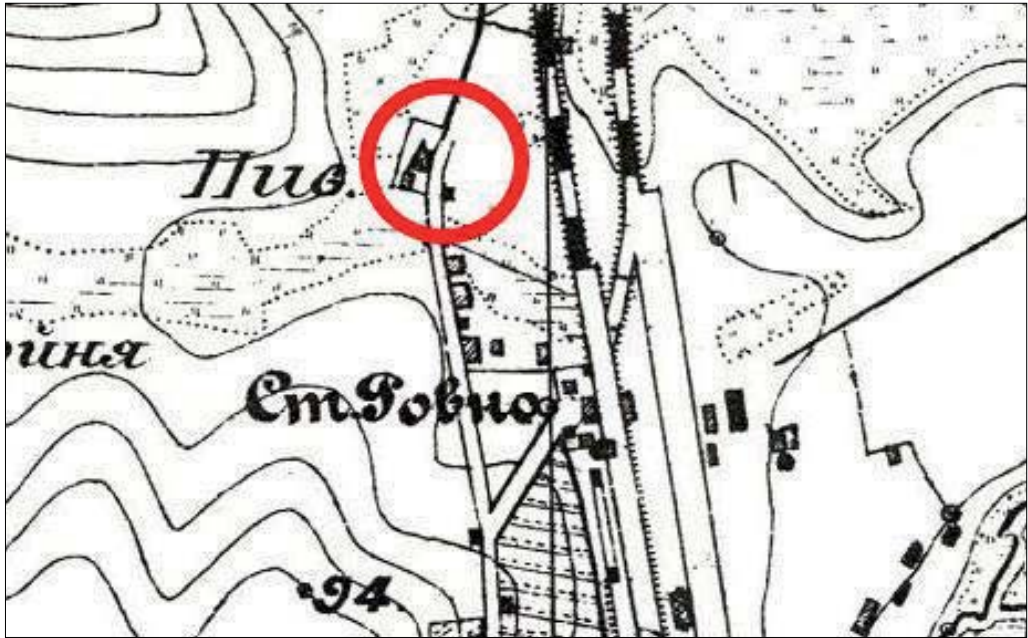

Рис. 1. Фрагмент карти 1884 року з позначеним місцем розташування виробництва Рівненської сірникової фабрики

Рис. 2. Фрагмент карти 1916 року з позначеним місцем розташування виробництва Рівненської сірникової фабрики

Щодо конкретного місця розташування виробництва, відомо, що воно було в районі сучасної вулиці Біла, неподалік залізничного вокзалу. Аналіз наявних джерел, зокрема карт і планів місцевості, дає можливість визначити найбільш імовірне місце його розташування (рис. 1, 2).

Аналіз «Зарисовок пунктів триангуляції полігонометрії і реперів по місту Рівне» показує, що в описі репера № 203, розташованого на вулиці Біла, згадується будинок № 7 – власність Маргуліса (рис. 3), одного з двох співвласників сірникового виробництва. Це дало підстави припустити, що саме на цій території могла розташовуватися Рівненська сірникова фабрика. Додатковий аналіз плану міста Рівне 1930-х років допоміг визначити територію, до якої належав зазначений будинок Маргуліса (рис. 4).

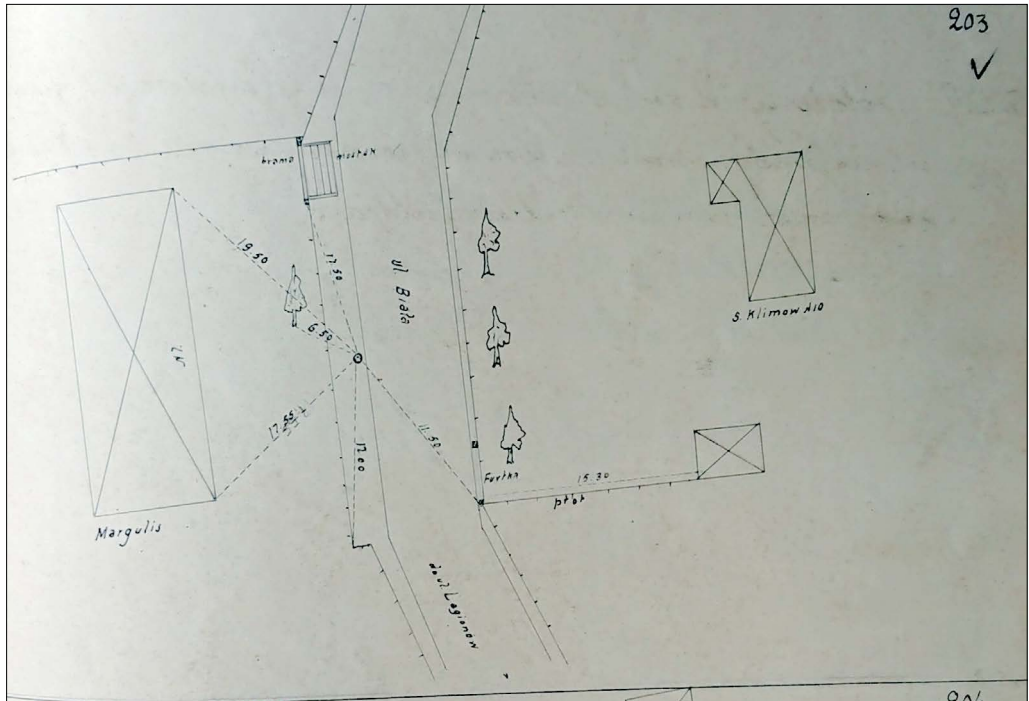

Рис. 3. Схема розміщення репера № 203 на вул. Біла («Зарисовки пунктів триангуляції полігонометрії і реперів по місту Рівне»)

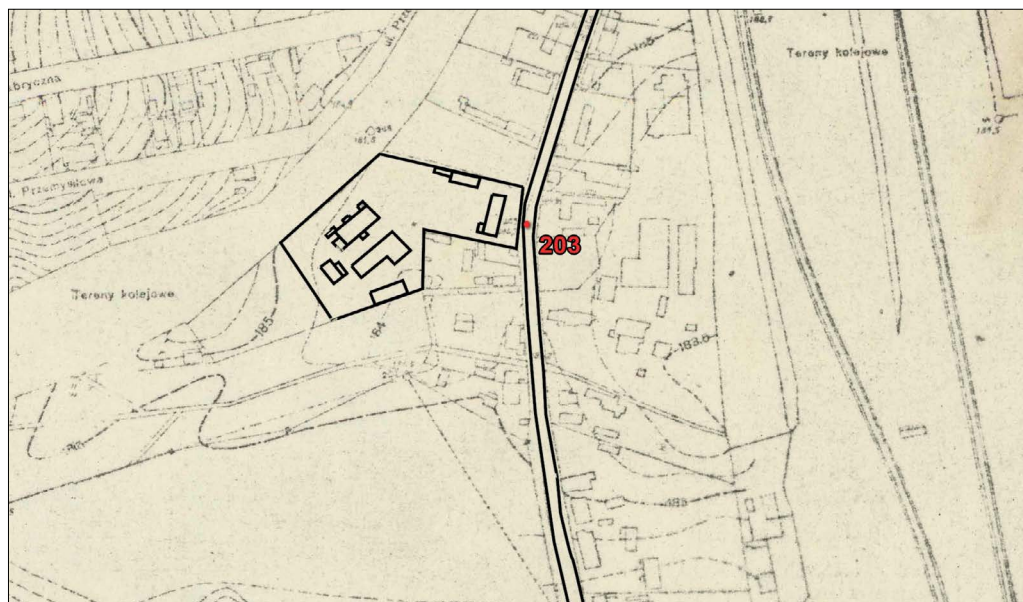

Рис. 4. Фрагмент плану міста Рівне 30-х років XX ст. з позначенням території, де розташовувалась Рівненська сирникова фабрика

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

Для виробництва сірників, особливо безфосфорних, використовували осику (найчастіше), тополю, вербу, а іноді навіть сосну та ялину. Важливо було, щоб деревина не була крихкою чи ламкою, не мала звивистих волокон або сучків, адже це впливало на якість готової продукції.

Для виготовлення соломки — так називали заготовки для сірників¹⁴ — використовували деревину, висушену природним шляхом, вона цінувалася найбільше. Колоди завдовжки приблизно один метр розколювали на чотири частини, знімали кору, а потім закріплювали на верстаті. Далі спеціальним стругом, схожим на рубанок, який мав кілька загострених трубочок, деревину обробляли, отримуючи довгі палички різного поперечного перерізу. Після кожного проходу струга нерівності згладжували пласким рубанком. Цей процес повторювали поетапно, шар за шаром, до повного використання деревини.

Існувало дві основних техніки виробництва соломки. Для повздовжнього стругання, більш раннього методу, використовували спеціальні машини (рис. 5). Деревину закріплювали на краю станини, після чого її обробляли ріжучим стругом, оснащеним кількома загостреними трубочками, які вирізали соломку з дерева під

14. Н. Осипов, «Спички», в *Энциклопедический словарь*, под ред. Ф. Брокгауза и И. Эфрона (Санкт-Петербург: Семёновская Типолитография И. А. Эфрона, 1895), 31, 265–280.

час поступального руху. Струг приводився в дію за допомогою тяги та ексцентрика, з'єднаного з валом, на якому розташовувалися шків та махове колесо. Такі машини мали двосторонню конструкцію, тобто два струги, розташовані по обидва боки рушійного валу. Деякі моделі додатково оснащували вентилятором для видалення пошкоджених або поламаних соломки.

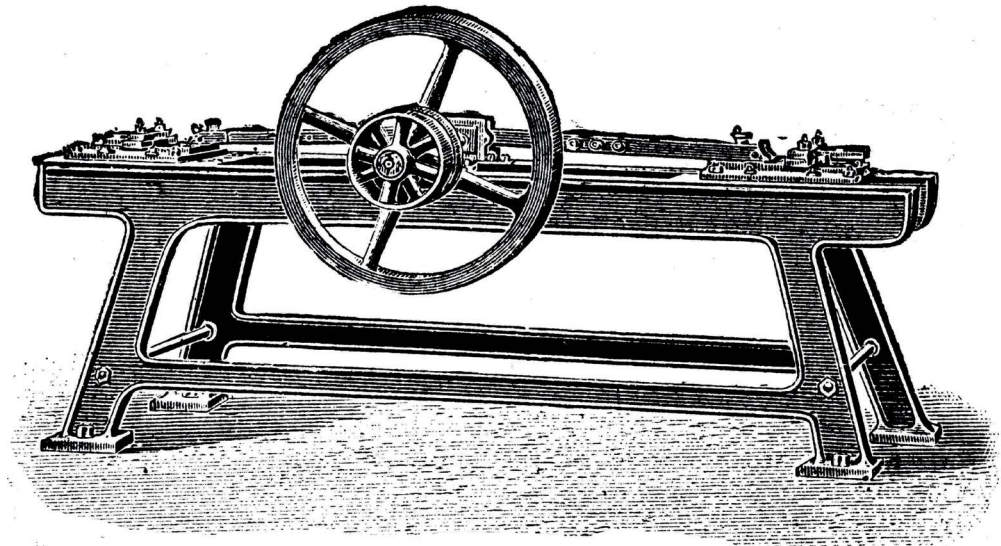

Рис. 5. Верстат для виготовлення соломки (Енциклопедичний словник за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

Готові соломини формували у пучки, приблизно по 650 штук, після чого склали їх у сухому приміщенні для збереження якості матеріалу. На наступному етапі соломини розрізали на частини завдовжки 45–50 мм, тобто відповідно до довжини сірника. Для цього використовували спеціальний верстат для нарізання сірників (рис. 6). Його робота полягала в такому: пучок соломин поміщали в корито **A**, після чого висували до регулюючої пластини **P**, яку за допомогою педалі встановлювали перед коритом. Далі, за допомогою важеля **m** і ножа **B**, пучок розрізали на окремі частини. Розташування пластини **P** можна було змінювати, регулюючи її відстань до ножа **B**, що дозволяло точно налаштувати довжину нарізаних сірників.

Такий спосіб виготовлення соломки спричиняв значну кількість відходів, тому його застосовували переважно на ранніх етапах розвитку сірникової промисловості, поки не були впроваджені ефективніші методи.

Зі збільшенням обсягів виробництва на сірникових фабриках впроваджували більш вдосконалену технологію виготовлення нарізаної соломки. Цей спосіб був ефективнішим, оскільки давав можливість зменшити кількість відходів і оптимізувати використання сировини.

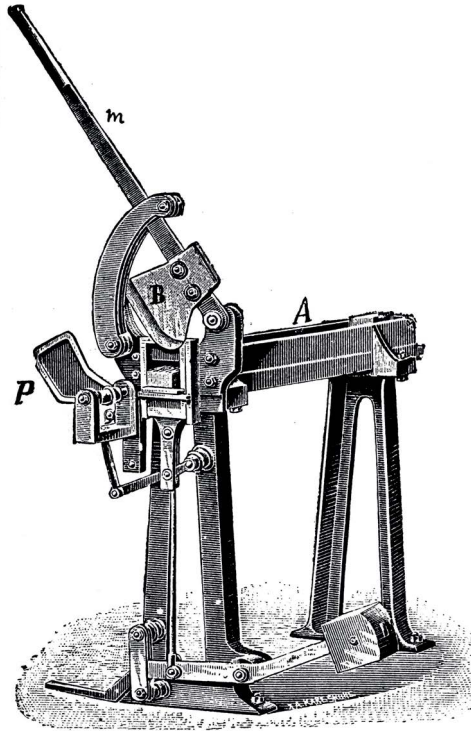

Рис. 6. Верстат для нарізання сірників
(Енциклопедичний словник
за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

Спочатку деревину розрізали на колоди приблизно по 40 см завдовжки. Потім її пропарювали в ємностях із киплячою водою, щоб зробити м'якшою. Після цього колоди закріплювали на спеціальній машині (рис. 7), яка обертала їх навколо осі. Перед колодою встановлювали широкий горизонтальний ніж, що поступово зрізав тонку стрічку деревини. Швидкість руху ножа можна було регулювати, щоб отримати потрібну товщину стрічки. При цьому декілька вертикальних ножів, так званих підрізних, що розташовувались за горизонтальним, розрізали стрічку на смуги, ширина яких дорівнювали розміру сірника.

Такий метод був ефективнішим за попередні, оскільки значно зменшувалась кількість відходів і покращувалась якість виготовлених сірників.

На той час існували й потужніші машини для оброблення колод завдовжки 60 см і більше (рис. 8). Вони значно

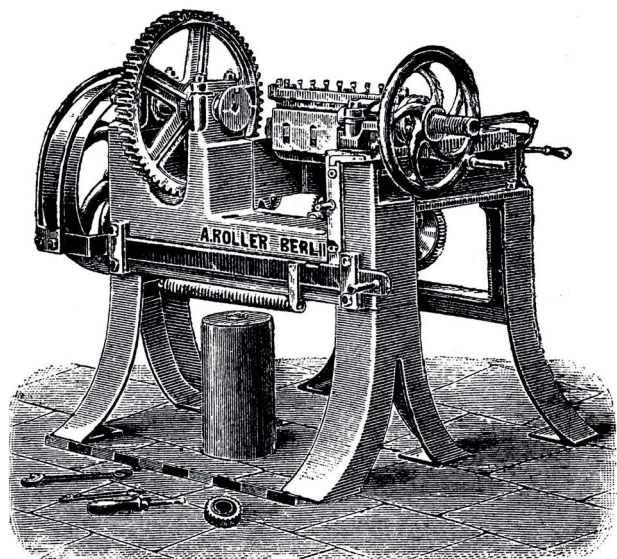

Рис. 7. Стрічкостругальна машина (40 см)
(Енциклопедичний словник
за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

підвищували продуктивність, дозволяючи виготовляти до 10 мільйонів сірників щоденно¹⁵.

Стрічки проходили фінальне оброблення на стрічкорізальній машині (рис. 9), де спеціальний ніж рухався вертикально, розрізаючи матеріал. Стрічки складали в корито в два ряди по 50–60 штук, після чого стискали рифленими валками або ремнями зверху та знизу. При кожному опусканні ножа стос стрічок автоматично зміщувався вперед рівно на товщину одного сірника, що дозволяло точно нарізати соломку потрібного розміру.

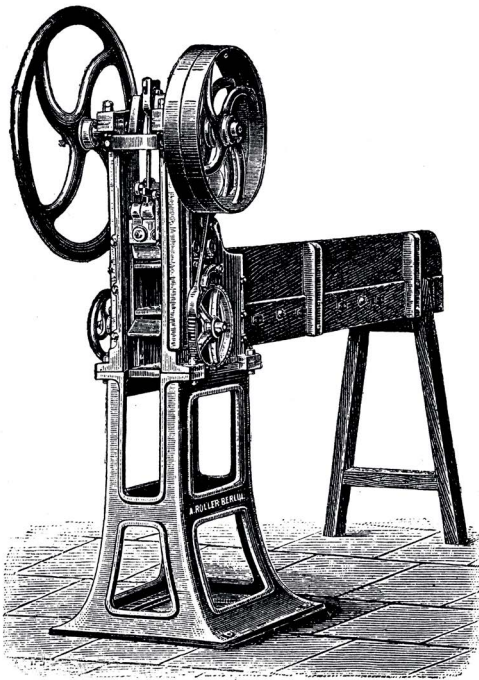

Рис. 9. Стрічкорізальна машина
(Енциклопедичний словник
за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

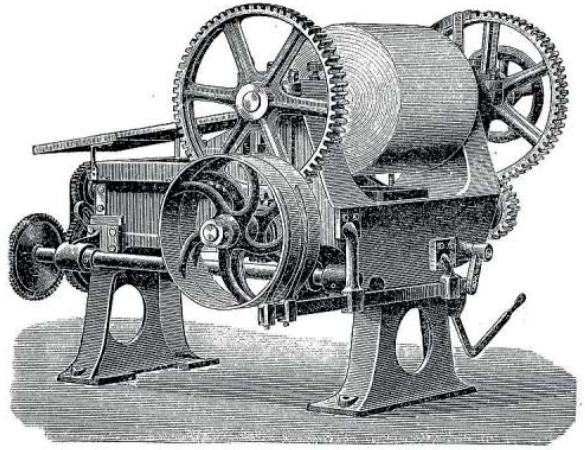

Рис. 8. Стрічкостругальна машина (60 см)
(Енциклопедичний словник
за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

Нарізану соломку розміщували в дерев'яних ящиках розміром 1×0,7 метра, відкритих зверху. Дно ящика було виготовлене з тонкої дротяної сітки із проміжками близько 2 мм, що забезпечувало рівномірний потік повітря. Соломку укладали так, щоб повітря могло вільно циркулювати, обдуваючи кожну заготовку. Час сушіння варіювався від трьох до шести годин залежно від умов та технології.

Просушування було необхідним для зниження вологості нарізаної соломки з початкових 50–55 % до рівня, який дозволяв подальше використання у виробництві. Для невеликих підприємств застосовували природне сушіння на відкритому повітрі або в добре провітрюваних приміщеннях.

15. Осипов, «Спички».

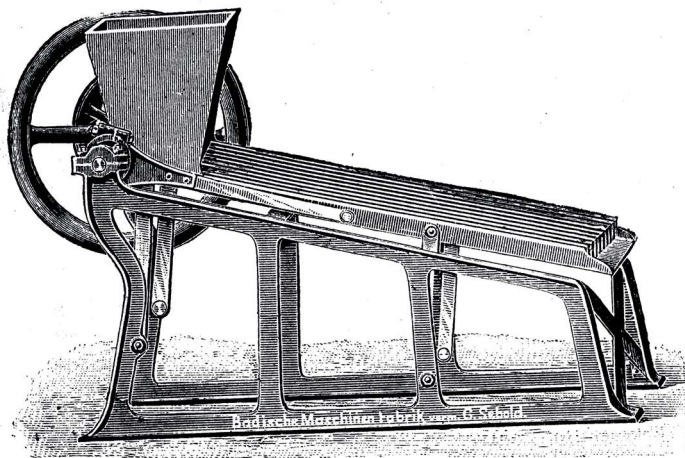

Рис. 10. Машина для очищення соломки (Енциклопедичний словник за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

В умовах масового виробництва використовували нагріте повітря, що допомагало зберегти форму та колір майбутніх сірників.

Висушена нарізана соломка потрапляла у машину для очищення (рис. 10), де відбувалося видалення сміття. Всі дрібні відходи провалювалися крізь спеціальні отвори в платформі, а цілісні нарізані соломинки залишалися на поверхні й поступово збиралися на іншому кінці машини. Отвори були розраховані таким чином, щоб пропускати тільки сміття, відокремлюючи якісний матеріал для подальшого виробництва сірників.

Перед нанесенням запалювальної суміші соломку вирівнювали та укладали в паралельні ряди. Для цього її направляли у спеціальну машину (рис. 11), яка за конструкцією була подібна до машини для очищення.

На платформу, що постійно струшувалася завдяки приводу з ексцентриком, встановлювали ящик, розділений перегородками на комірки. Кожна комірка мала повздовжній розмір, який точно відповідав довжині сірника. У процесі швидкого струшування нарізані соломинки поступово вкладалися між перегородками в комірки, тоді як сміття провалювалося через нижні отвори.

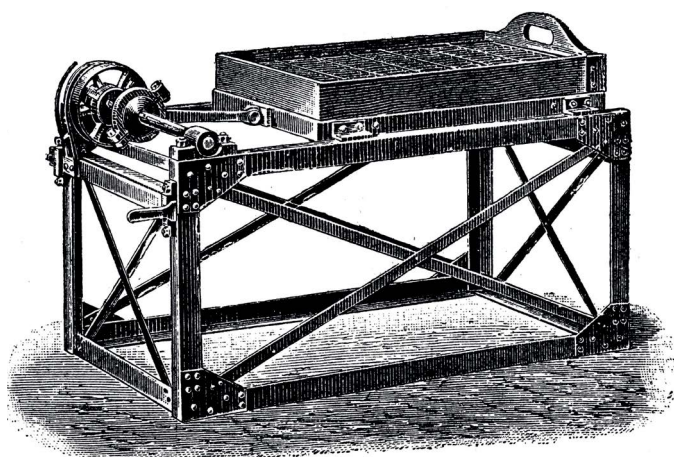

Рис. 11. Машина для вирівнювання соломки (Енциклопедичний словник за ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

На фінальному етапі перед нанесенням запальнової суміші нарізану соломку укладали в спеціальні набірні рамки. Найпростіші конструкції склалися з дерев'яної дощечки **a** (товщиною 20 мм, шириною 30 мм), до якої кріпилися два вертикальні залізні стрижні **b**. На них встановлювали дощечки **d** такої самої ширини, але дещо меншої товщини (близько 10 мм) (рис. 12).

Кожна дощечка мала ряд паралельних заглиблень, розташованих перпендикулярно до її довжини. Відстань між заглибленнями варіювалася від 2 до 3 мм, а їхня глибина дозволяла виступати соломинці приблизно на третину її товщини. Укладаючи соломинки вручну, робітниця чітко відпрацьованим рухом проводили заповненою соломкою рукою по дощечці **d** так, що в кожному заглибленні залишалося по одній соломці. Після цього заповнену дощечку надягали на стрижні **b**, а поверх неї накладали наступну, поступово формуючи рамку.

Щоб зафіксувати всі соломинки, конструкцію накривали товстою дошкою **d** і

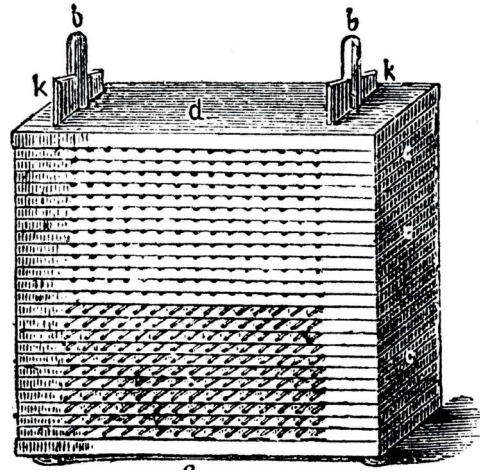

Рис. 12. Набірні рамки (Енциклопедичний словник за ред. Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона)

притискали клинами **k**. Перед остаточною фіксацією рамку вирівнювали, легенько вдаряючи її площиною об рівну поверхню, щоб усі соломинки виступали на однакову висоту. Зазвичай, кожна рамка містила від 2200 до 2500 соломинок – майбутніх сірників. За значних обсягів виробництва сірників замість ручних набірних операцій використовували набірні машини (рис. 13, 14). Такі машини приводилися в дію як руками, так і від трансмісії. За 10-годинний робочий день така машина могла сформувати близько 600 набірних рамок.

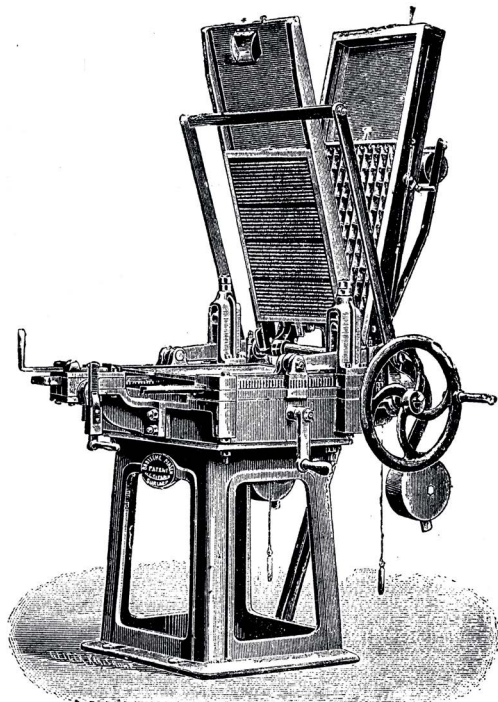

Рис. 13. Набірна машина (Енциклопедичний словник під ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

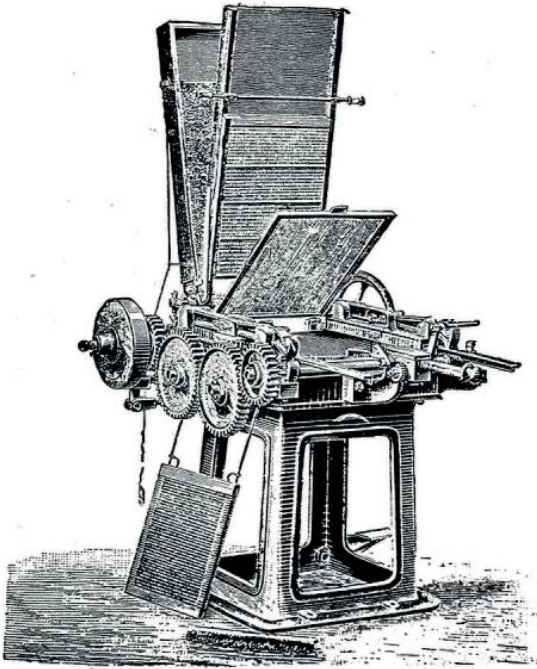

Рис. 14. Набірна машина
(Енциклопедичний словник
під ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

заготовок у запалювальну суміш. Друга частина пательні виконувала роль резервуара, підтримуючи постійний рівень суміші у першій частині.

Після занурення в запальну суміш набірні рами переносили в сушильні камери. Процес сушіння був критично важливим і потребував ретельного дотримання заходів безпеки. Висушування сірників супроводжувалося виділенням шкідливих випарів, а велика кількість готових виробів у нагрітому приміщенні створювала серйозний ризик займання. З цієї причини сушильні камери облаштовували у кам'яних спорудах зі склепіннями, що підвищувало їхню пожежну безпеку. Їх оснащували нагрівальними приладами, які рівномірно підігрівали повітря

Процес нанесення запалювальної суміші був ключовим у виробництві сірників. Для цього використовували спеціальну плиту (рис. 15), яка була найпоширенішим обладнанням того часу. Спочатку гарячий газ, отриманий при спалюванні палива, нагрівав велику залізну пательню з дрібним кварцовим піском. Це забезпечувало попереднє прогрівання нарізаної соломки перед основною операцією.

Після цього газ підігрівав макальну пательню (рис. 16), яка містила розплавлену запалювальну суміш. Макальна пательня складалася з двох частин: плоскої та заглибленої. Перша була дещо більшою за набірну раму й призначалася для вмочування сірникових

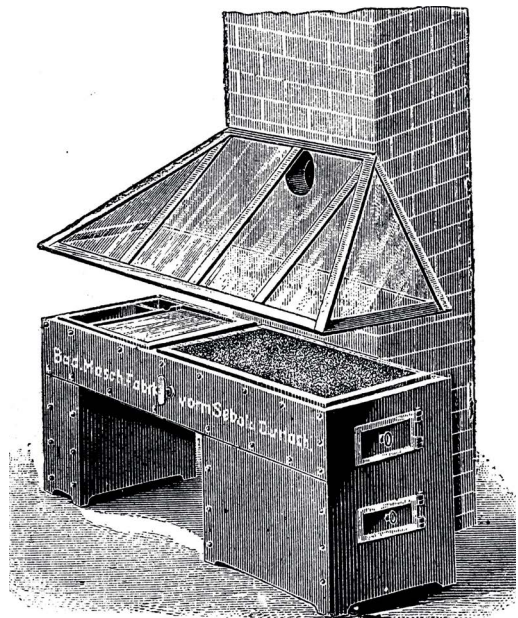

Рис. 15. Плита для розігріву
(Енциклопедичний словник
під ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

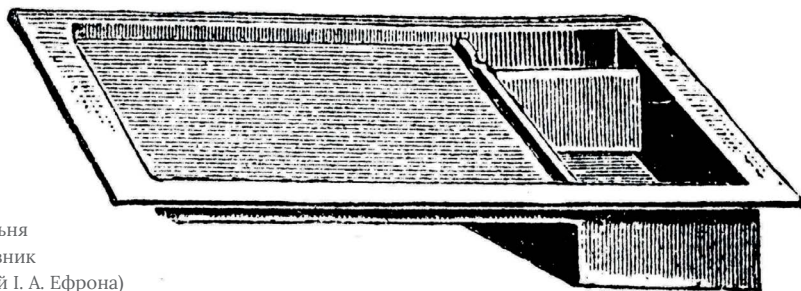

Рис. 16. Макальна пательня
(Енциклопедичний словник
під ред. Ф. А. Брокгауза й І. А. Ефрона)

всередині до 25–30 °С. Щоб запобігти випадковому займанню сірників, підлогу камер покривали шаром піску завтовшки 3–4 см, що давало можливість швидко загасити будь-яке самозаймання.

Виготовлення дерев'яних коробок для безпечних сірників було важливим етапом виробництва. Дерев'яну стрічку, що слугувала матеріалом для коробок, виробляли на тих самих стрічкорізальних машинах, що й соломку, але з налаштуванням на тонший зріз. Далі стрічку розрізали на частини: одні йшли на внутрішні коробки, інші – на зовнішні. Їх обклеювали папером, висушували, а бічні сторони зовнішніх коробок, призначені для запалювання, покривали речовиною, яка містила червоний фосфор. Після цього коробки наповнювали сірниками, обандеролювали та пакували.

На невеликих фабриках цей процес здійснювали вручну, часто за участі жінок. На великих підприємствах застосовували спеціальні машини для автоматичного укладання, що значно пришвидшувало виробництво. Зазвичай пакували в паперові пачки по 10 штук, а 100 пачок – у дерев'яні ящики, і в такому вигляді сірники надходили у продаж.

ВИРОБНИЦТВО НА РІВНЕНСЬКІЙ СІРНИКОВІЙ ФАБРИЦІ

У 1909 році Семен Ан-ський (справжнє ім'я Шломо Раппопорт) ініціював масштабний науковий проект – етнографічну експедицію єврейською межею осілости. З пропозицією щодо її організації він звернувся до керівництва Єврейського історико-етнографічного товариства, заснованого 1908 року в Петербурзі. До 1912 року Семену Ан-ському вдалося отримати принципову згоду на проведення експедиції, а фінансування у розмірі 10 тисяч карбованців забезпечив барон Володимир Гінцбург, син відомого єврейського мецената Горація Гінцбурга.

Етнографічна експедиція розпочалася 1 липня 1912 року. До її складу увійшли письменник та етнограф Семен Ан-ський, музикознавець і композитор Юлій Енгель, фотограф і художник Соломон Юдовін. Перша поїздка охоплювала територію Волині, розпочавшись у містечку Ружин і завершившись у Луцьку. Саме під час цієї

подорожі було зроблено сім фотографій Рівненської сірникової фабрики¹⁶. Деякі унікальні фотографії Соломона Юдовіна містять цінну інформацію про організацію та особливості виробничого процесу¹⁷.

Для виготовлення сірників доставляли стовбури дерев. На подвір'ї фабрики їх вручну розпилювали на колоди певної довжини, після чого доправляли до цеху для подальшої обробки. Саме це зафіксовано на фотографії (рис. 17).

Рис. 17. Територія Рівненської сірникової фабрики. Фотографії Соломона Юдовіна

Ймовірно, далі ці колоди нарізали вручну або за допомогою циркулярних пилок поперек волокон на заготовки завдовжки 40 см. Після цього їх розпарювали, а потім, імовірно, подавали на стрічкостругальну машину, схожу на ту, що зображена на рис. 7. Стрічки надходили до стрічкорізальної машини. Така машина зображена на рис. 9, процес її роботи — на рис. 18. Нарізану соломку збирали у великий ящик і подавали для сушіння та очищення від сміття.

16. Учасники проєктів Вікімедіа. «Ан-ський Семен Васильович», Вікіпедія, 10 травня 2005, https://uk.wikipedia.org/wiki/Ан-ський_Семен_Якимович.

17. «Євреї на фотографіях експедиції Ан-ського», My shtetl, дата звернення 12 вересня 2025, https://myshtetl.org/articles/jews_volyn.html.

Перед обмакуванням соломки у запалювальну суміш її укладали в особливі рамки, які називали набірними. На Рівненській сірниковій фабриці для цього використовували спеціальні набірні машини (рис. 19, 20).

Набрані рамки занурювали в запалювальну суміш у спеціальній ємності —

Рис. 18. Стрічкорізна машина (Рівненська сірникова фабрика).
Фотографії Соломона Юдовіна

Рис. 19. Набірна машина (Рівненська сірникова фабрика). Фотографії Соломона Юдовіна

Рис. 20. Набірна машина.
Музей Богемського лісу

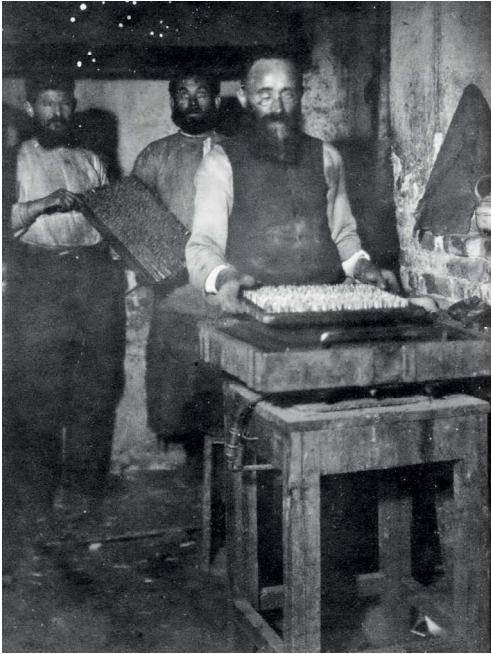

Рис. 21. Макальна ємність (Рівненська сірникова фабрика). Фотографії Соломона Юдовіна

Рис. 22. Набірні рамки (Рівненська сірникова фабрика). Фотографії Соломона Юдовіна

Рис. 23. Виготовлення заготовок для сірникових коробок (Рівненська сірникова фабрика)

макальній пательні (рис. 21). Після цього рамки з сірниками висушували в спеціальному приміщенні, а після висихання сірники виймали з набірних рам (рис. 22).

Паралельно виготовляли зовнішню і внутрішню частини сірникової коробки (рис. 23). Бандеролі для упакування готових коробок, які використовували на Рівненській сірниковій фабриці в різні роки, зображені на рис. 24 і 25.

Рис. 24-25.
Бандеролі для сірникових коробок Рівненської сірникової фабрики (1909-1921 рр.)

СОЦІАЛЬНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ

На виробництві Рівненської сірникової фабрики у 1912 році було зайнято в середньому 80 робітників. Оскільки більшість виробничих операцій не потребувала значних фізичних зусиль, велику частину працівників становили жінки та діти. Тогочасна література так описувала реалії сірникового виробництва: «... на фабриці, що виготовляє сірники з готової соломки, з-поміж усіх робітників майже дев'ять десятих можуть бути: діти, жінки, старі, каліки та немічні, яких і в літню пору, можна мати за невелику ціну...»¹⁸. Підтвердженням цієї цитати є фотографія, зроблена Соломоном Юдовіним у 1912 році (рис. 26). На світлині зображені 51 робітник Рівненської сірникової фабрики: 11 чоловіків, решта — жінки й діти.

Таке нескладне виробництво в невеликому місті Рівне (приблизно 27 тис. осіб станом на 1912 рік), безумовно, мало позитивний вплив. Воно забезпечувало робочі місця для жінок і дітей, що сприяло додатковому доходу в сімейні бюджети.

Рис. 26. Робітники Рівненської сірникової фабрики

18. Клопад, *Спичечное производство*.

ЗАКРИТТЯ ФАБРИКИ

У 1922 році виробництво сірників на Рівненській фабриці припинилося, а підприємство закрилося. Офіційні причини цього невідомі, але, ймовірно, на закриття вплинули економічні та етнічні фактори.

Після підписання Ризького мирного договору у 1921 році Волинь увійшла до складу Польської республіки. Фінансовий стан тогочасної польської економіки міг суттєво вплинути на роботу фабрики, адже до 1923 року рівень інфляції досяг 3600 %. Для стабілізації ситуації Польща, один із найбільших виробників сірників у світі, запровадила у 1925 році державну сірникову монополію — одну з восьми економічних монополій того часу, — що мала на меті регулювання виробництва та продажу сірників, а також забезпечення прибутків для держави¹⁹.

Створивши монополію, польська держава одразу продала її на 20 років шведсько-американському фінансисту Івару Кройгеру за шість мільйонів «сірникової позики». Здобувши контроль над ринком, Кройгер значно підвищив ціни на сірники, щоб швидше компенсувати свої витрати, а згодом перепродав право на монополію концерну *Kreuger*²⁰. В умовах монополії дрібні виробники сірників були витіснені з ринку, що призвело до їхнього закриття або перепрофілювання на інші види виробництва. Крім того, після відновлення незалежності Польщі у 1918 році єврейське населення часто зазнавало економічного тиску, що могло вплинути на їхню підприємницьку діяльність²¹. Єврейські підприємці стикалися з труднощами в отриманні ліцензій, доступу до кредитів та загальною дискримінацією, що створювало несприятливі умови для ведення бізнесу²². Подібні утиски відчували і єврейські індустріальні еліти в Дрогобичі та Бориславі²³.

СПАДЩИНА ТА ПАМ'ЯТЬ

На регіональному рівні фактично немає інформації про сірникову фабрику «Волинь», що діяла в Рівному в 1909–1922 роках. Точне місце її розташування досі не встановлено, а жодні топоніми, пов'язані з фабрикою, не збереглися.

Однак історія виробництва сірників на Рівненщині отримала своє продовження наприкінці 1990-х років. Після розпаду СРСР виник дефіцит цього товару. У зв'яз-

19. A. Willma, "Zapalki. Jak znika jeden z najwazniejszych wynalazkow ludzkosci," *Gazeta Pomorska*, February 10, 2025, <https://pomorska.pl/zapalki-jak-znika-jeden-z-najwazniejszych-wynalazkow-ludzkosci/ar/c1p2-27205513>.

20. M. Urban, "Historia Polski z perspektywy pudełka zapalek," *Marka*, accessed October 16, 2025, <https://marka.edu.pl/2023/06/28/historia-polski-z-perspektywy-pudelka-zapalek/>; М. Водзінські, «Як розповідати про єврейську історію у Польщі? Від єврейських колекцій до Музею історії польських євреїв», *Lvivcenter*, 13 липня 2017, <https://www.lvivcenter.org/discussions/how-to-tell-story/>.

21. Учасники проєкту Вікімедіа, «Історія євреїв у Польщі», Вікіпедія, дата звернення 10 травня 2025, https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_євреїв_у_Польщі.

22. В. Москалець, «Єврейські індустріальні еліти Дрогобича та Борислава», *Lvivcenter*, 28 травня 2021, <https://www.lvivcenter.org/urban-seminar/jewish-industrial-elites/>.

23. Москалець, «Єврейські індустріальні еліти».

ку з цим у 1998 році було ухвалено рішення про створення Рівненської сірникової фабрики, яку заснували на базі філії колишнього рівненського підприємства «Газотрон» у місті Березне²⁴.

Фабрика використовувала сучасне обладнання, закуплене за 17 мільйонів німецьких марок у відомої шведської фірми Swedish Match. Кошти були виділені урядом України²⁵. Компанія Swedish Match є одним із провідних виробників сірників у світі. Фабрика виготовляла якісні сірники, що успішно конкурували з продукцією білоруських та російських виробників. Основними постачальниками сировини були українські підприємства: осіку постачало об'єднання «Рівнеліс», картон — Обухівський картонно-паперовий комбінат, парафін — Дрогобицький нафтопереробний комбінат²⁶.

У 2011 році фабрику визнали банкрутом через фінансові труднощі та неспроможність розрахунку за лізингове обладнання, однак ще у листопаді 2007 року вилучене обладнання було передано в оренду ТОВ «Українська сірникова фабрика». Ця приватна фірма нині повністю займається випуском і реалізацією сірників, а державне підприємство постачає фірмі сировину, надає транспортні послуги, займається складанням сірників. Близько 90 % працівників державного підприємства перейшли на роботу в приватну фірму.

ВИСНОВОК

Виробництво сірників на Волині розпочалося в кінці XIX століття і було пов'язане з розвитком технологій та доступністю сировини. Перші фабрики були засновані місцевими підприємцями, що сприяло економічному розвитку регіону. Виготовлення сірників мало кілька етапів, від підготовки деревини до нанесення запальної суміші. Використовували різне устаткування та інструменти, що забезпечувало ефективність виробництва. Сірникові фабрики створювали робочі місця для місцевого населення, включно з жінками й дітьми. Це мало позитивний вплив на економіку регіону, забезпечуючи додаткові доходи для сімей. Закриття фабрик було зумовлене тогочасними економічними факторами та національною політикою, зокрема впливом державної сірникової монополії та дискримінацією єврейських підприємців. У 90-х роках XX століття виробництво сірників було відновлено на Рівненщині, однак фінансові труднощі призвели до банкрутства фабрики у 2011 році.

24. Учасники проєктів Вікімедіа. «Українська сірникова фабрика», Вікіпедія, дата звернення 10 травня 2025, https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_сірникова_фабрика.

25. «Історія Рівненської сірникової фабрики... у коробках (+фото)», ЧаРівне, 17 вересня 2013, <https://charivne.info/news/-istoriya-rivnensko-sirnikovo-fabriki-u-korobkakh-foto>.

26. «Історія Рівненської сірникової фабрики... у коробках (+фото)», ЧаРівне, 17 вересня 2013, <https://charivne.info/news/-istoriya-rivnensko-sirnikovo-fabriki-u-korobkakh-foto>.

REFERENCES

- Blau, A., ed. *Torgovo-promishlennaya Rossiya: Sprav. kn. dlya kuptsov i fabrikantov*. Saint-Petersburg: Tipografiya A. S. Suvorina, 1899.
- “Evrei na fotografyakh ekspeditsii An-skogo”. My shtetl. Accessed September 12, 2025. https://myshtetl.org/articles/jews_volyn.html.
- “How Common Were Safety Matches in the 1850s–60s?”. *Historum: History Forums*. Accessed November 15, 2025. <https://historum.com/t/how-common-were-safety-matches-in-1850s-60s.171570/>.
- “Istoriia Rivnenskoj sirnykovoij fabryky... u korobkakh (+foto)”. ChaRivne. September 17, 2013. <https://charivne.info/news/-istoriya-rivnensko-sirnikovo-fabriki-u-korobkakh-foto>.
- Fabrichno-zavodskaja promyshlennost' Rossii. Perechen' fabrik i zavodo*. T. 63, VI. Saint-Petersburg: Tipografija E. A. Efrona, 1897.
- Fabriki i zavodi vsej Rossii: Svedeniya o 31, 523 fabrikakh i zavodakh*. Kyiv: Kn-vo t-va L. M. Fish, 1913.
- Klopak, I. *Spichechnoe proizvodstvo v sovremennom ego razvitii*. Moscow: Tipo-Litografija I. E. Ermakova, 1896.
- Moskalets, V. “Yevrejski industrialni elity Drohobycha ta Boryslava”. Lvivcenter, May 28, 2021. <https://www.lvivcenter.org/urban-seminar/jewish-industrial-elites/>.
- Orlov, P., and S. Budagov. *Ukazatel' fabrik i zavodov Evropejskoj Rossii: Materialy dlja fabrichno-zavodskoj statistiki*. Compiled on the basis of official data of the Department of Trade and Manufactures. 3rd ed., revised and significantly expanded. Saint-Petersburg: Ty-pohrafija V. Kirshbauma, 1894.
- Osipov, N. “Spichki”. In *Entsiklopedicheskii slovar*. Vol. 31, editors F. A. Brokgauz and I. A. Jefron. Saint-Petersburg: Semenovskaya Tipolitografija (I. A. Jefrona), 1895.
- Pogozhev, A., ed. *Adresnaia kniga fabrichno-zavodskoj i remeslennoj promyshlennosti vsej Rossii*. 2nd ed. Sankt-Peterburg: S. S. Kal'manson, 1907.
- Spisok fabrik i zavodov Rossii 1910 g.: po ofitsialnym dannym fabrichnogo, podatnogo i gornogo nadzora, sostavleno redaktsiei “Torgovo-promyshlennoj gazety” i “Vestnika finansov”; Ministerstvo finansov i Ministerstvo trgovli i promyshlennosti. Moskva [and others]: Torgovii dom L. i E. Metul i K°, 1910.
- Spisok fabrik i zavodov Yevropejskoj Rossii*. Saint-Petersburg: Tipografiya V. Kirshbauma, 1903.
- “The Lundström Brothers – The safety match”. *Tekniska museet*. Accessed November 5, 2025. <https://www.tekniskamuseet.se/en/learn-more/swedish-inventors/lundstrom-brothers-safety-match>.
- Uchasnyky proektiv Wikimedia. “An-skyi Semen Vasylovych”. Wikipedia. Accessed May 10, 2025. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ан-ський_Семен_Якимович.
- Uchasnyky proektiv Wikimedia. “Istoriia yevreiv u Polshchi”. Wikipedia. Accessed May 10, 2025. https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_євреїв_у_Польщі.
- Uchasnyky proektiv Wikimedia. “Pulyny”. Wikipedia, January 20, 2005. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Pulyny>.

- Uchasnyky proektiv Wikimedia. "Ukrainska sirnykova fabryka". Wikipedia. Accessed May 10, 2025. https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_сірникова_фабрика.
- Urban, M. "Historia Polski z perspektywy pudełka zapalek". Marka. Accessed October 16, 2025. <https://marka.edu.pl/2023/06/28/historia-polski-z-perspektywy-pudelka-zapalek/>.
- Willma, A. "Zapałki. Jak znika jeden z najważniejszych wynalazków ludzkości". Gazeta Pomorska, February 10, 2025. <https://pomorska.pl/zapalki-jak-znika-jeden-z-najwazniejszych-wynalazkow-ludzkosci/ar/c1p2-27205513>.
- Wodziński, M. "Yak rozpovidaty pro yevreisku istoriiu u Polshchi? Vid yevreiskykh kolektsii do Muzeiu istorii polskykh yevreiv". Lvivcenter, July 13, 2017. <https://www.lvivcenter.org/discussions/how-to-tell-story/>.
- Yezioranskii, L. *Fabrichno-zavodskie predpriyatiya Rossiiskoi imperii*. Saint-Petersburg: Izdanie Torgovogo Doma A. Sroka i K°, T-vo "Spravochnik", Tipografiya N. P. Zandmana pod firmoyu V. Bezobrazov i K°, 1909.
- Ziemkiewicz, R. "Chłopcy z zapałkami". Historia Do Rzeczy, February 30, 2017. <https://historia.dorzeczy.pl/dwudziestolecie-miedzywojenne/22752/monopole-w-ii-rp.html>.

THE HISTORY OF MATCH PRODUCTION DEVELOPMENT IN VOLYN. RIVNE MATCH FACTORY

This article presents a comprehensive study of the historical development of match production in the Volyn region, with a particular focus on the Rivne Match Factory. The research traces the evolution of the industry from artisanal to industrial-scale production, highlighting key technological innovations, including the introduction of safety (non-phosphorus) matches. The technological process is examined in detail, encompassing all stages from wood preparation to the application of the ignition compound and packaging of the final product.

Special attention is given to the socio-economic impact of the factory on the local community, particularly the creation of employment opportunities for women and children in Rivne in the early 20th century. Based on archival sources, cartographic materials, and unique photographs taken during Semen An-sky's 1912 ethnographic expedition, the study reconstructs the likely location of the factory and its operational characteristics.

The article analyzes the reasons for the factory's closure in 1922, including economic instability, the establishment of the Polish state match monopoly, and discriminatory policies against Jewish entrepreneurs. A separate section is devoted to the attempt to revive match production in the Rivne region in 1998, which led to the establishment of a modern factory in the town of Berezne. This study underscores the significance of the match industry as a driver of regional economic and social development and contributes to the preservation of historical memory regarding lesser-known aspects of local industrial heritage.

Keywords: match production, Volyn, Rivne Match Factory, safety matches, socio-economic impact, historical reconstruction.